

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคน :
กรณีศึกษา บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
Process knowledge transfer of Kaen Making Family :

A Cast Study of Sikaeo Village Tambon Sikaeo Muang District Roi-et Province

พิทยวัฒน์ พันธศรี¹ และ ปรียัติ นามสง่า²

Pittayawat Pantasri¹ and Pariyat Namsanga²

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคน : กรณีศึกษา บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1. ศึกษาวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด 2. ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2558 – มกราคม 2560 ซึ่งผลการศึกษารูปได้ ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า

วัสดุที่ใช้ทำแคนประกอบด้วย ไม้ไผ่เอี้ย รากไม้ประดู่ ไม้สัก หลาบโลหะ ไม้คั่น เครือหนานาง ปูนขาวอุปกรณ์เครื่องมือของช่างทำแคนประกอบด้วย มีดตอก มีดโต้ เหล็กซี่ส่วเจาะ ส่วกานทอง ส่วสับค้อน ทั้งกรรไกรเหล็ก แชนตีวไม้ชาไม่มีมือลิ้ง เลื่อย และหินลับมีด ขั้นตอนการผลิตแคน ประกอบด้วย เตรียมลำลูกแคนการผลิตลิ้นแคนติดตั้งลิ้นแคนการทำเด้าแคน ผึงลูกแคนเข้าเด้าแคนการผูกมัดแพลูกแคนการเจาะรูบนเสียงโดยระบบเสียงแคนแปดจากเสียงที่ 1 ถึงเสียงที่ 7 ประกอบด้วยเสียง F[#], G[#], A, B, C[#], D, E, เสียงฟาชาร์ปเนเจอร์ไมเนอร์สเกล (F[#]Natural minor Scale)

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนประกอบด้วย การถ่ายทอดโดยวิธี मुखपात्र ถ่ายทอดโดยการสาธิต ถ่ายทอดโดยใช้สื่อการสอน ถ่ายทอดโดยการปฏิบัติตามคำบอก การถ่ายทอดโดยเน้นการจำเป็นหลักการถ่ายทอด โดยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริง

แม้ปัจจุบันช่างทำแคนบ้านสีแก้วจะไม่สามารถยึดอาชีพทำแคนเป็นอาชีพหลักได้ เพราะไม่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด รวมทั้งความต้องการของผู้บริโภคเป็นเพียงกลุ่มน้อย ปัจจุบันจึงยังใช้รูปแบบการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้าอยู่ แต่ถึงกระนั้นอาชีพช่างทำแคนก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องการของสังคม โดยเฉพาะช่างบ้านสีแก้วที่มีประวัติการทำแคนที่ยาวนาน อีกทั้งวัฒนธรรมหมอลำหมอลำแคนยังคงอยู่กับชาวอีสาน ช่างทำแคนจึงยังต้องรักษาหน้าที่นี้ในสังคมต่อไป

คำสำคัญ: แคน กระบวนการถ่ายทอด บ้านสีแก้ว จังหวัดร้อยเอ็ด

Abstract

The study of knowledge transfer in Kaen making families case studied in Sikaeo Village Tambon Sikaeo, Muang District, Roi-et Province could be one of methods used to conserve local wisdoms in the area. The current study was conducted to investigate two main issues which were 1) materials, tools, and manufacturing processes used in the produce of kaen, a North-eastern Thailand traditional music instrument and 2) processes in knowledge transfer of the instrument in Sikaeo Village, Tambon Sikaeo, Muang District, Roi-et Province. The data were collected by using document analysis, observation, and in-depth interview. The data were

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาขาวิชาเทคโนโลยีดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

² อาจารย์สาขาวิชาเทคโนโลยีดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

analyzed by the qualitative approach and gathered from October 2015 to January 2017. The results of the study showed that the materials used in the manufacture of Kean included bamboo, pradu's root (*Pterocarpus macrocarpus*), Trigona germ, slim brass plate, dividing latch, Ya Nang (*Tiliacora triandra*) vine, and lime. Moreover, tools used in the manufacturing processes included knives, hole punchers, chisels, gouges, v-gouges, hammers, anvils, scissors, bending tools, rasps, saws, and sharpening stones. In terms of processes of manufacturing, the processes included preparation of kean pipes, production of kaen tongue, the tongue set up, production of the blowing part, pipes and blowing part set up, pipe tiding, and melodic hole putting. In detail, a kean could produce seven sounds including F#, G# , A, B, C# , D, and E respectively in F# natural minor Scale.

In terms of knowledge transfer processes of Kaen making family, it was found that oral instruction, demonstration, multimedia, listening and practice, and memory focused instruction were used as the main principles in knowledge transfer.

In the present situation, kaen makers in the area, unfortunately, could not rely on kaen production as the main occupation as they could not develop the products to reach marketing needs and the market of kaen is considered too narrow. The production, therefore; depends on individual orders. However, kean maker, especially skilled one, remains an important career in the society since Moh-lum is still demanded as the popular entertaining performance in Isan area. Consequently, kaen makers could still have their place in the society.

KEYWORDS : Kaen, knowledge transfer, Sikaeo Village, Roi-Ed province

บทนำ

จังหวัดร้อยเอ็ดอยู่ในส่วนของวัฒนธรรมอีสานเหนือ และวัฒนธรรมที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของจังหวัดร้อยเอ็ดก็คือ หมอลำและหมอแคน โดยเฉพาะแคนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีอีสาน จังหวัดร้อยเอ็ดมีชื่อเสียงในการผลิตแคนเป็นอันมาก จากการสำรวจความนิยมในการใช้แคนของศิลปินพื้นบ้านในภาคอีสาน รวมถึงการสัมภาษณ์ศิลปินหมอลำที่มีชื่อเสียงก็ได้ข้อมูลว่าจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นแหล่งทำแคนที่มีความเก่าแก่มากและสามารถผลิตแคนได้อย่างมีคุณภาพดีที่สุดในภาคอีสาน โดยเฉพาะบ้าน สีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ยังมีการประกอบอาชีพทำแคนอยู่จนถึงปัจจุบัน (สุรศักดิ์ พิมพ์เสน. 2532 : 6-7)

การทำแคนที่บ้านสีแก้วเป็นหัตถกรรมภายในครัวเรือนที่สืบทอดกันมาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษ จากการสำรวจเมื่อปี พุทธศักราช 2509 พบว่าบ้านสีแก้ว หมู่ 1 หมู่ 3 หมู่ 4 และ หมู่ 5 ทั้งสี่หมู่นี้มีประมาณ 240 หลังคาเรือน และประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ ทำแคนขาย (สารานุกรมไทย เล่ม 7 รุ่งเรือง พิมพ์ครั้งที่ 1 2509 – 2510 ; อ้างถึงใน สุรศักดิ์ พิมพ์เสน. 2532 : 32) ปัจจุบันจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่จำนวนผู้ประกอบอาชีพการทำแคนกลับมีจำนวนเพียงประมาณ 10 ครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เลิกประกอบอาชีพ

การทำแคนเพราะมีอายุที่มากขึ้น และบุตรหลานเองก็นิยมเดินทางไปทำงานต่างถิ่นที่มีรายได้มากกว่าการสืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษ นอกจากนี้ก็มีปัจจัยภายนอก เช่น การขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ หรือเอกชน การแข่งขันทางธุรกิจการค้าที่มากขึ้น และปัญหาด้านค่านิยมทางวัฒนธรรม คือความไม่เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งในระยะเวลาไม่นานก็จะทำให้วัฒนธรรมทางด้านนี้สูญหายไป การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคน : กรณีศึกษา บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ดจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านนี้ให้คงอยู่สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
2. ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคนชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาเพื่อศึกษาวัสดุ อุปกรณ์ วิธีการผลิตแคน และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวทำแคนชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้วอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

2. ระยะเวลาการวิจัย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่ เดือนตุลาคม 2558- เดือนมกราคม 2560

3. วิธีวิจัย ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และข้อมูลภาคสนาม (Field Data)

4. พื้นที่ทำการศึกษาคือพื้นที่บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยผู้วิจัยใช้วิธีเลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพราะเป็นพื้นที่ที่มีช่างทำแคน มาเป็นเวลานานและได้รับความนิยมในอดีต นอกจากนี้ก็ยังคงมีการสืบทอดวัฒนธรรมการทำแคนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

5. กลุ่มเป้าหมายคือช่างทำแคนที่อาศัยในหมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือนายเคน สมจินดา และนายแสง สวัสดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเป็นช่างทำแคน ที่มีประสบการณ์ในการทำแคนจากอดีตถึงปัจจุบันและเป็นช่าง ที่มีบทบาทในการสืบทอดความรู้ช่างทำแคน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสำรวจ (Basic Survey) แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง (Structured Interview and Unstructured Interview) และ แบบสังเกต (Observation)

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การเก็บรวบรวม ข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม

3. การจัดทำและวิเคราะห์ข้อมูลคือการ จัดกระทำข้อมูลที่ได้รวบรวมได้ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนก ประเภทข้อมูล (Typological Analysis) และการสร้างข้อสรุป แบบอุปนัย (Analytic Induction)

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความ มุ่งหมายของการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

1. วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการผลิตแคนของชาว บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

1.1 วัสดุที่ใช้ทำแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ดมีดังต่อไปนี้

1.1.1 ไม้ไผ่เฮี้ย (ไม้กู่แคนหรือไม้ไผ่ เฮี้ยน้อย) สำหรับใช้ทำลูกแคน

1.1.2 รากไม้ประดู่ ช่างทำแคนใช้แกะ สลักเป็นเต้าแคน

1.1.3 ขี้สูด (ชันะรงหรือชันนางโรง) ใช้เป็นตัวเชื่อมติดระหว่างลูกแคนกับเต้าแคน

1.1.4 หลาบลโหะใช้ทำลิ้นแคนเป็น แผ่นโลหะบางๆ ปัจจุบันช่างทำแคนบ้านสีแก้วจึงนิยมใช้โลหะ ทองเหลืองที่ได้จากชิ้นทองเหลืองโบราณ โดยจะตัดออกเป็น ริ้วเล็กๆ

1.1.5 ไม้คั่น ใช้ทำเป็นไม้คั่นกลาง ระหว่าง 2 แพของลูกแคน

1.1.6 เครือหญ้านาง ใช้เป็นเชือกมัด ลูกแคนแพซ้ายและแพขวาให้ยึดติดเป็นเต้าเดียวกันตามตำนาน ความเชื่อของการทำแคน ซึ่งเชื่อว่าหญิงแม่หม้ายเป็นผู้ค้นคิด ประดิษฐ์แคนขึ้นมา ดังนั้นจึงนิยมนำเอาเครือหญ้านางมาผูกมัด แคนตามเพื่อให้ต้องตามลักษณะคำว่า “นาง” ที่ใช้เรียกแทน ผู้หญิง

1.1.7 ปูนขาวหรือปูนกินหมากใช้สำหรับ ทาปิดรูระหว่างลิ้นแคนกับลูกแคน

1.2 อุปกรณ์เครื่องมือของช่างทำแคนของ ชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ดประกอบด้วยเครื่องมือ ดังนี้

1.2.1 มีดดอก ใช้สำหรับเจียน (ตัด) ปาด เจาะชุดลิ้นแคน และชุดเครือหญ้านาง

1.2.2 มีดโต้หรือมีดพร้าโต้ ใช้ผ่าไม้ไผ่ และถากทำเป็นรูปทรงภายนอกของเต้าแคน

1.2.3 เหล็กซี่ใช้สำหรับแพงทะลุปล้อง ของไม้เฮี้ยน้อยใช้ทำลูกแคน

1.2.4 สิวเจาะ ใช้สิวไม้เต้าแคนให้เป็น ช่องสำหรับสอดลูกแคนเข้าเต้าด้วย

1.2.5 สิวกานทองใช้สำหรับตัดแผ่น หลาบลโหะให้ฉีกออกตามยาวเป็นริ้วๆ

ภาพที่ 1 ลำไม้ไผ่เฮี้ย

1.2.6 สิวสับหรือสิวลึก ใช้สับแต่งแผ่นทองที่กานด้วยสิวกานทองแล้วให้เรียบร้อย

1.2.7 สิวสับเล็กใช้สับฉีกแผ่นทองให้เป็นลั่นแคน

1.2.8 ค้อน ใช้ตีแผ่นทองใช้สำหรับตอกสิ่ว และยังใช้เป็นค้อนฆ่าขี้สุด

1.2.9 ทั้งเป็นวัสดุสำหรับใช้รองรับในการตีโลหะต่างๆ ซึ่งทั้งที่ช่างทำแคนใช้มีอยู่สองชนิดคือ ทั้งเหล็กและทั้งกระดูกช้าง

ภาพที่ 2 ทั้งกระดูกช้าง

1.2.10 กรรไกร ใช้สำหรับตัดหลายโลหะ ตัดขอยลั่นแคนออกจากกันเป็นชิ้น ๆ

1.2.11 เหล็กแซ่ ใช้สอดหนุนใต้ลั่นแคนให้เฝยขึ้น เพื่อจะได้ใช้มัดตอกและตีไม้ชา ขุดตอแต่งลั่นนั้นให้บางพลีตามที่ต้องการได้โดยสะดวก

1.2.12 ตีไม้ชาใช้คู่กับลั่นแคนแทนการใช้ตะใบ

1.2.13 ไม้มีอลิง ใช้สำหรับตัดลำไม้คู่แคนให้ตรง

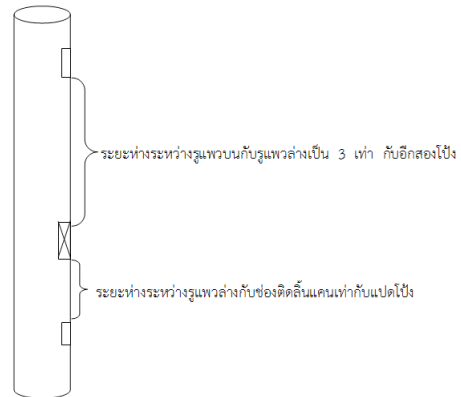
1.2.14 เลื่อยโดยใช้เลื่อยตัดรากไม้เพื่อนำมาตัดแต่งเป็นเต้าแคนต่อไป

1.2.15 หินลับมีด เป็นหินที่ใช้สำหรับลับมีด ลับสิ่ว ลับปลายซี

1.3 ขั้นตอนการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

1.3.1 การเตรียมลำลูกแคนโดยการตากลำไม้ไผ่เสีย โดยช่างทำแคนจะสังเกตสีของเปลือกไม้ไผ่ที่เปลี่ยนสีจากสีเขียวสดเป็นสีขาวอมเหลืองหรือสีงาช้างจากนั้นนำลำไม้ไผ่ไปลงไฟที่ละลำ พอให้เนื้อไม้ไม่อ่อนตัวแล้วใช้ไม้มีอลิงตัดส่วนที่ข้อโค้งให้ตรงจากนั้นนำไปทอลงข้อไม้ไผ่ออกให้เป็นท่อเดียวกันทั้งลำและตัดให้มีความยาวลดหลั่นกันลงไปจากนั้นจึง

เจาะช่องใส่ลั่นแคน โดยลั่นแคนควรอยู่เหนือข้อปล้องของลูกแคนไม่ต่ำกว่า 3 นิ้วโป้ง (ราว 6 ซม) และเจาะรูแหวงสองช่อง ช่องหนึ่งเจาะอยู่ด้านปลายลำทอลูกแคนเหนือบริเวณช่องติดลั่นแคนเรียกว่า “รูแหวบน” อีกช่องเจาะอยู่ด้านต้นของลำทอลูกแคนใต้บริเวณช่องติดลั่นแคน เรียกว่า “รูแหวล่าง” ช่างทำแคนบ้านสีแก้วจะเจาะให้มีระยะห่างจากรูแหวล่าง เป็น 3 เท่ากับอีกสองโป้ง ของระยะห่างของรูแหวล่างกับช่องติดลั่นแคนเสมอ เช่น ระยะห่างของรูแหวล่างกับช่องติดลั่นแคนเป็นแปดโป้ง ระยะห่างระหว่างรูแหวบนกับช่องติดลั่นแคนเป็น 3 เท่า กับอีกสองโป้ง คือ 24 โป้ง บวก 2 โป้ง รวมทั้งหมดเป็น 26 โป้ง

ภาพที่ 3 ระยะห่างการเจาะรูแหว

1.3.2 ขั้นตอนการผลิตลั่นแคนช่างทำแคนบ้านสีแก้วในปัจจุบัน ผลิตลั่นแคนจากโลหะที่ได้มาจากขันทองเหลืองโบราณ ตัดเป็นแผ่นริ้วโลหะชิ้นเล็กๆ ยาวเรียวประมาณ 1 มิลลิเมตร จากนั้นนำไปวางราบบนหน้าทั้งเหล็กเอาค้อนเล็กตีริ้วโลหะนั้นให้แบนและขอบขยายกว้างขึ้นประมาณแผ่นละ 4 มิลลิเมตร นำริ้วโลหะที่ตัดแล้วนั้นมาสับเป็นลั่นแคน

ภาพที่ 4 ลั่นแคนที่สับเสร็จแล้ว

1.3.3 การติดตั้งลิ้นแคน

นำลิ้นที่ตัดออกมาวางทับกับลูกแคน ที่บริเวณที่กำหนดให้บนตำแหน่งลิ้น หันด้านปลายลิ้นไปด้านปลายลำลูกแคน เมื่อทราบได้ตามที่ต้องการแล้วให้ใช้มีดตอกกดเป็นช่องที่ที่บริเวณเนื้อไม้ดังกล่าว เพื่อเป็นร่องเสียบลิ้นเข้าไปในเนื้อไม้ลูกแคนทั้งด้านบนและด้านล่าง เมื่อติดตั้งเรียบร้อยแล้วให้เหล็กแซ่สอดเข้าไปใต้ลิ้นแคน ให้เผยขึ้นเล็กน้อย ใช้คมมีดตอกค่อยๆ บรรจงขุดลิ้นแคนจากด้านโคนลิ้นมายังด้านปลายลิ้น ถ้ามีเสียงเพี้ยนสูงให้ขุดกลั่น ถ้ามีเสียงเพี้ยนต่ำให้ขุดที่ปลายลิ้น แล้วใช้ปูนขาวทาอุดรูโหว่ระหว่างลิ้นแคนกับฐานรองรับลิ้นแคนที่บริเวณกับขอบแผลของฐานรองรับบนลูกแคน

1.3.4 ขั้นตอนการทำเต้าแคน

เต้าแคน ทำหน้าที่เป็นห้องรวมลิ้นของลูกแคน เป็นเต้าลมที่ควบคุมทิศทางลมเป่าเข้าไปสู่ลิ้นของลูกแคนเพื่อเกิดการสั่นของลิ้นแคน และเป็นข้อจับของผู้เป่าแคนไม่ให้แคนหลุดหล่น ช่างทำแคนบ้านสีแก้วนิยมทำเต้าแคนจากไม้ประดู่ โดยตัดแปรรูปของเต้าแคนขึ้นอยู่กับ ช่างทำแคนจะคว้านผนังด้านในให้เว้าโค้งเข้าไปในเนื้อไม้ ส่วนผนังทั้งสองด้านเพื่อเป็นที่วางให้ลิ้นแคนกระดกเข้าออกได้อย่างอิสระ ไม่ปะทะกับผนังไม้ เสร็จแล้วช่างก็จะแบ่งช่องทะลุขึ้นออกเป็น 2 ส่วนเท่าๆ กันตามความยาวของช่อง ด้วยการพาดซี่ไม้ไผ่เล็กๆ เหน็บหัวท้ายไว้ในร่องที่บาก เอาเนื้อเต้าที่อยู่ริมสุดทั้งสองข้างของช่องสี่เหลี่ยมทั้งด้านบนและด้านล่างตรงกันข้าม เรียกซี่ไม้ไผ่ที่แบ่งช่องนี้ว่า “ไม้กั้น” หรือ “ไม้คั่น” แพลูกแคนซึ่งจะมี 2 อันกั้นด้านบนและด้านล่าง

1.3.5 ขั้นตอนการฝึกลูกแคนเข้าเต้าแคน

การฝึกลูกแคนเข้าเต้าแคน ช่างทำแคนบ้านสีแก้วนำลูกแคนลูกที่ 1 ซึ่งอยู่ด้านหน้า หรือที่อยู่ติดกับปากเป่าด้านแพขวามือสอดเข้าไปในช่องเสียบลูกแคนให้บริเวณที่ติดลิ้นแคนอยู่ตรงกลางภายในเต้าและหันด้านที่ติดลิ้นแคนนั้นเข้าหาผนังเต้า จัดลำลูกแคนให้อยู่ชิดด้านรูเป่า นำซี่สุดที่เตรียมไว้มาป้อนให้เป็นเส้นยาวประมาณเท่าดินสอแล้วนำมาเคียนรอบลูกแคนบริเวณชิดขอบเต้าทั้งด้านบนและด้านล่างของเต้าเพื่อยึดลูกแคนให้ตั้งตึงและติดกับตัวเต้าต่อมาช่างทำแคนก็นำลูกแคนลูกที่ 2,3,4,5,6,7,8 ของแพขวามือ จัดลำดับสอดเรียงเข้าสู่เต้าทางช่องแบ่งด้านขวามือจนครบลูกแคนของแพขวามือเข้าไปอยู่ในเต้าทุกลูกจากนั้นช่างทำแคนจึงนำลูกแคนที่ 8,7,6,5,4,3,2 และ 1 ใส่เรียงจากทางด้านหางเต้าแคนของแพซ้ายมือโดยทำการติดซี่สุดแบบเดียวกันกับการติดตั้งลูกแคนของแพขวามือ

1.3.6 ขั้นการผูกมัดแพลูกแคน

ช่างทำแคนบ้านสีแก้วใช้เถาหญ้า ในการผูกมัดแพลูกแคน เพราะเหนียวและดูสวยงาม ทั้งยังพ้องกับความเชื่อที่ว่าแคนเป็นเทพหญิงซึ่งพ้องกับคำว่า “นาง” ของเถาหญ้านาง โดยช่างทำแคนจะนำเถาหญ้านางมาขูด โดยมีดตอกขูดให้บางแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง โดยช่างทำแคนจะมัดลูกแคน 3 จุด จุดที่ 1 ตรงปลายสุดจะมัดลูกแคน 4 ลูกยาวเท่ากัน จุดที่ 2 มัดตรงปลายสุดของลูกแคนที่สั้นที่สุด (ลูกเสฟ) รวมเป็นมัดเดียวกันทั้ง 2 แพ และจุดที่ 3 มัดที่ด้านล่างปลายสุดของกอกแคน โดยทุกจุดที่มัดจะมีซี่ไม้ไผ่สอดคั่นตรงกลางด้านใน

ภาพที่ 5 การมัดแพลูกแคนด้วยเครือหญ้านาง

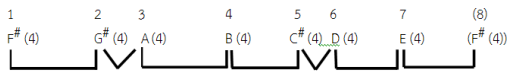
1.3.7 ขั้นตอนการเจาะรูนับเสียง

การเจาะรูนับเสียง เป็นการเจาะรูเพื่อใช้สำหรับให้นิ้วปิด - เปิด รูนับ เพื่อให้เกิดเสียงตามที่ผู้เป่าแคนต้องการ โดยการใช้อุ้งมือโอบที่เต้าแคนและกำหนดระยะที่นิ้วมือของผู้เป่า โดยตำแหน่งของรูนับเสียงของลำไม้ลูกแคนลำที่ 2 - 7 จะเจาะให้อยู่ในแนวเดียวกันทั้งแพซ้ายและแพขวา ส่วนลำไม้ลูกแคนลำที่ 1 ที่ต้องใช้ใช้นิ้วหัวแม่มือในการปิดรูนับเสียง จะเจาะทางด้านหน้าตรงกับปากเป่าในตำแหน่งที่ต่ำกว่าลำไม้ลูกแคนลำที่ 2 - 7 ทั้งแพซ้ายและแพขวา ส่วนลำไม้ลูกแคนลูกที่ 8 (ลูกเสฟ) ที่ต้องใช้ใช้นิ้วก้อยในการปิดรูนับเสียงก็จะเจาะทางด้านข้างในตำแหน่งที่ต่ำกว่าลำไม้ลูกแคนลำที่ 2 - 7 ทั้งแพซ้ายและแพขวาเช่นเดียวกัน จากนั้นช่างทำแคนก็ใช้เหล็กชี้เจาะตรงกลางของลำลูกแคนตามตำแหน่งที่กำหนดไว้เป็นรูเล็กขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 มิลลิเมตร

1.3.8 ระดับเสียงของแคนแปด

การศึกษาระบบเสียงของแคนแปดพบว่า ระบบเสียงแคนแปดจากเสียงที่ 1 ถึงเสียงที่ 7 ประกอบด้วยเสียง F#, G#, A, B, C#, D, E, และ (F#) (ทบช่วงคู่แปด) โดยเมื่อนำระดับเสียงทั้งหมดมาจัดเรียงตามระยะห่างของเสียงจะพบว่า โครงสร้างของระบบเสียงแคนแปดอยู่ในรูปของบันไดเสียงฟาซาร์ปเนเจอร์ลไมเนอร์สเกล (F#Natural

minor Scale)

ภาพ 6 โครงสร้างของเสียงแคนแปด

โดยช่างทำแคนให้ข้อมูลว่าแคนแปดโป่งนี้เป็นระดับเสียงที่หมอแคนหรือผู้เป่าแคนนิยมใช้กันมากที่สุด หากต้องการแคนเจ็ดโป่ง หรือเก้าโป่ง ก็ต้องสั่งทำโดยเฉพาะที่จะนำไปใช้กับหมอลำที่มีระดับเสียงพอดีกับระดับของแคนนั้นๆ

2. ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้วนั้น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตสามารถสรุปประเด็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ดังนี้

2.1 การถ่ายทอดโดยวิธีการมุขปาฐะเป็นการสอนแบบปากต่อปากหรือตัวต่อตัวระหว่างช่างทำแคนกับผู้เรียน ซึ่งจากการสังเกตขั้นตอนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้วแบบมุขปาฐะหรือการบอกเล่าพบว่ามีการนำไปใช้ในกระบวนการถ่ายทอดดังนี้

2.1.1 การบอกเล่าวิธีการและขั้นตอนการทำแคนต่างๆ เพื่อเป็นการบอกวิธีการทำแคน เทคนิคในแต่ละขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้ในแต่ละขั้นตอน รวมถึงวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการทำแคน

2.1.2 การบอกเล่าวิธีการเป่าแคนเพื่อเป็นการบอกวิธีการเป่าแคน และลายแคนหรือทำนองเพลงต่างๆ ที่ช่างทำแคนได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาตามวิธีการถ่ายทอดของปราชญ์ชาวบ้าน

2.2 การถ่ายทอดโดยการสาธิตเป็นวิธีการถ่ายทอดโดยการแสดงให้ดูเป็นตัวอย่างและถือได้ว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้วที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจากรุ่นสู่รุ่นปัจจุบัน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจากการสังเกตผู้วิจัยพบว่า ช่างทำแคนมีการถ่ายทอดโดยการสาธิตเป็นหลักในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งการถ่ายทอดโดยการสาธิตจะใช้ในกระบวนการสอน 2 ลักษณะ ดังนี้

2.2.1 การสาธิตการทำแคน เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ของช่างทำแคน โดยที่ผู้ถ่ายทอดความรู้จะลงมือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เห็นถึง

ขั้นตอนการทำแคนทุกขั้นตอนอย่างเป็นรูปธรรมผู้รับการถ่ายทอดก็จะทำตามทีละขั้นตอนและมีความเข้าใจในการถ่ายทอด ซึ่งอาจจะมากกว่าการถ่ายทอดโดยวิธีการมุขปาฐะเพียงอย่างเดียว

2.2.2 การสาธิตการเป่าแคนก็เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ของช่างทำแคนโดยการแสดงให้ดูเป็นตัวอย่างเช่นเดียวกับการสาธิตการทำแคน โดยที่ผู้ถ่ายทอดความรู้จะเป็นผู้บรรเลงหรือเป่าแคนให้ดูเป็นตัวอย่างให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติตาม โดยจะแสดงตัวอย่างทั้งลักษณะท่าทางการหยิบจับ การวางมือ การขึ้นนิ้ว และการใช้ลมในการเป่า ซึ่งหากผู้รับการถ่ายทอดไม่เข้าใจหรือปฏิบัติผิดวิธีก็จะสาธิตพร้อมกับผู้บรรยาย ช่างทำแคนผู้รับการถ่ายทอดจะเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง

2.3 การถ่ายทอดโดยใช้สื่อการสอนสื่อการสอนหมายถึงตัวกลางหรือช่องทางในการถ่ายทอดหรือนำความรู้ในลักษณะต่างๆ เช่น ความรู้ทักษะ ความรู้จากประสบการณ์ เป็นต้น โดยสื่อจะเป็นตัวกลางถ่ายทอดจากแหล่งความรู้ไปสู่ผู้เรียน เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจากการสังเกตผู้วิจัยพบว่านายแสง สวัสดิ์ธิ์ ช่างทำแคน บ้านสีแก้ว ได้มีการผลิตสื่อเพื่อประกอบการถ่ายทอดวิธีเป่าแคน โดยนายแสง สวัสดิ์ธิ์ ได้ผลิตสื่อประเภทวัสดุสิ่งพิมพ์เป็นภาพวาดรูปแคนในกระดาษขนาด A4 มีลักษณะแบ่งฟากกลางเป็นแพทวาและแพซ้าย เขียนชื่อระดับเสียงตามแบบสากลและตัวเลขกำกับไว้ตามลูกแคนของเสียงนั้น คือ โด - 1, เร - 2, มี - 3, ฟา - 4, ซอล - 5, ลา - 6 และ ที - 7 ซึ่งผู้ที่เรียนการเป่าแคนสามารถศึกษาทำความเข้าใจระบบเสียง ตำแหน่งของเสียงและรูปร่างเสียงจากสื่อภาพวาดนี้ได้อย่างง่าย

เมื่อผู้เรียนศึกษาทำความเข้าใจระบบเสียง ตำแหน่งของเสียงและรูปร่างเสียงจากสื่อภาพวาดแล้ว ช่างแสง สวัสดิ์ธิ์ จะให้พับครึ่งกระดาษตามทางยาวเพื่อจำลองให้เสมือนเป็นเต้าแคน และให้ผู้เรียนเป่าแคนใช้นิ้วมือขวาและมือซ้ายประกบด้านขวาและซ้ายของกระดาษ โดยให้นิ้วนิ้วปี่รูปร่างเสียงเรียงลำดับเสียงขึ้นไปตามคำอธิบายซึ่งอยู่ก้นด้านของหน้ากระดาษ

2.4 การถ่ายทอดโดยการปฏิบัติตามคำบอกเป็นกระบวนการถ่ายทอดที่สำคัญกระบวนการหนึ่งที่ช่างทำแคนใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ เพราะนอกจากจะเป็นการฝึกทักษะฝีมือให้ช่างทำแคนแล้วยังเป็นการฝึกสมาธิและความอดทนให้กับช่างที่เริ่มต้นการทำแคนด้วย จากการสัมภาษณ์นายแสง สวัสดิ์ธิ์ พบว่าการปฏิบัติตามคำบอก เป็นกระบวนการถ่ายทอดที่ช่างทำแคนใช้ถ่ายทอดการทำแคนและการเป่าแคนให้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งกระบวนการปฏิบัติตามคำบอกนี้

ผู้ที่รับการถ่ายทอดต้องมีความรู้พื้นฐานเบื้องต้นมาแล้วจึงจะสามารถปฏิบัติตามคำบอกได้ ซึ่งวิธีการถ่ายทอดโดยการปฏิบัติตามคำบอกนี้ ช่างทำแคนจะเป็นผู้คอยอธิบายและแนะนำขั้นตอนต่างๆ ของการทำแคน หรือการเป่าแคน แล้วให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติตามคำบอกนั้นๆ ไปทีละขั้นตอนจนเสร็จกระบวนการ

ภาพที่ 7 การถ่ายทอดโดยวิธีการสาธิตการเป่าแคนและสื่อภาพวาดรูปแคน

2.5 การถ่ายทอดโดยเน้นการจำเป็นหลักคือกระบวนการถ่ายทอดที่ช่างทำแคนใช้วิธีการสอนแบบจดจำมาจากการได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษแล้วถ่ายทอดให้แก่ลูกศิษย์ในปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า การถ่ายทอดโดยเน้นการจำเป็นหลักจะใช้เฉพาะในการถ่ายทอดบทเพลงต่างๆ เช่น ลายทำนองเพลงพื้นบ้านอีสาน เป็นต้น นอกจากนี้ข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้พบการถ่ายทอดบทเพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งถือได้ว่าเป็นบทเพลงที่อยู่ในหัวใจของคนไทยทุกคน ท่วงทำนองจึงอยู่ในความจำของทุกคนทั้งด้วยเยาว์ การนำบทเพลงสรรเสริญพระบารมีมาใช้ในการสอนโดยเน้นการจำเป็นหลักจึงเป็นการเริ่มต้นสำหรับผู้เริ่มเรียนเป่าแคนได้เป็นอย่างดี (แสง สวัสดิ์สิทธิ์. 2559 : สัมภาษณ์)

2.6 การถ่ายทอดโดยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริงเป็นกระบวนการถ่ายทอดในลักษณะให้ลูกศิษย์ได้มีโอกาสในการแสดงต่อสาธารณะชน โดยเฉพาะลูกศิษย์ที่มาเรียนเพื่อสืบทอดการเป่าแคน โดยข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายแสง สวัสดิ์สิทธิ์ ทราบว่าได้ฝึกหัดหลานสาวคือ เด็กหญิงธิดา สังขวิ อายุ 12 ปี ให้เป่าแคน และได้ให้มาแสดงการเป่าแคนให้แก่ผู้วิจัยรับชม นอกจากนี้ยังให้ข้อมูลว่าได้ส่งเสริมให้เด็กหญิงธิดา สังขวิ ไปแสดงการเป่าแคนยังที่ต่างๆ เช่น โรงเรียนบ้านหนองตาไ้ และสถานศึกษาอื่นๆ เป็นต้น (แสง สวัสดิ์สิทธิ์. 2559 : สัมภาษณ์) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิธีการถ่ายทอดโดยการเน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริงในการแสดงมากที่สุด

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. การใช้วัสดุอุปกรณ์ และวิธีการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีการใช้รูปแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์การใช้วัสดุอุปกรณ์แบบดั้งเดิม ข้อมูลจากนายแสง สวัสดิ์สิทธิ์ ว่าชาวบ้านสีแก้วเดิมอพยพมาจากเมืองเวียงจันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว และสืบทอดการทำแคนมาแล้วกว่าสี่ชั่วอายุคน (ราว 300 ปี) สอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (The Diffusion Theory of Culture) ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยเกิดจากการติดต่อสื่อสารกันระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรมร่วมกันและต่างแพร่กระจายวัฒนธรรมไปสู่กันและกัน เมื่อเกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมขึ้นแล้ว สังคมที่เจริญกว่าอาจจะรับวัฒนธรรมบางอย่างของสังคมที่ด้อยกว่าก็ได้ และในทำนองเดียวกันสังคมที่ด้อยกว่าอาจจะไม่รับวัฒนธรรมของสังคมที่เจริญกว่าก็ได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา มากกว่าเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ขึ้นเองในสังคม หรือถ้ามีก็มักจะเกิดจากการนำสิ่งใหม่ๆ จากภายนอกเข้ามาผสมผสานกับของที่มีอยู่ก่อนแล้วเป็นของใหม่ ที่ไม่เคยมีมาก่อน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2542: 37) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้จึงเกิดจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสังคมและมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทำให้ชุมชนบ้านสีแก้วและชุมชนใกล้เคียงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่คล้ายกัน

โดยครอบครัวที่เป็นช่างทำแคน จะใช้เวลาที่ว่างเว้นจากงานเกษตรกรรมในการทำแคน และมีการส่งต่อองค์ความรู้ ซึ่งรวมถึงวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ อันเป็นแบบดั้งเดิมให้แก่ทายาทในครอบครัว แต่วิธีการบางอย่างก็มีการปรับเปลี่ยน และยังมีการปรับเปลี่ยนประยุกต์วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเทคโนโลยีปัจจุบัน เช่น การใช้วัสดุไม้กุ่มแคนจากประเทศลาวเพราะปัญหาการขาดแคลนภายในประเทศไทย

การใช้อุปกรณ์ที่เป็นโลหะแทนไม้แบบเดิม เป็นต้น นอกจากนี้วัสดุบางอย่างที่ช่างแคนเคยผลิตขึ้นเองก็เปลี่ยนเป็นการหาซื้อจากผู้ประกอบการอาชีพอื่น เช่น ปูนกินหมาก ขี้สูด เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเกิดจากสภาพสังคมที่ซับซ้อนขึ้น มีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้น สอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเชื่อว่าสังคมมีโครงสร้างที่สำคัญ 2 ส่วน คือส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลงหรือสถิต (Social Statics) กับส่วนที่เปลี่ยนแปลงหรือพลวัต (Social Dynamics) ส่วนที่เปลี่ยนแปลงนี้เองทำให้สังคมต้องเปลี่ยนแปลง

อยู่ตลอดเวลา สังคมได้วิวัฒนาการจากการมีโครงสร้างง่าย ๆ ไปสู่โครงสร้างที่เพิ่มความสลับซับซ้อนขึ้นเสมอ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบราบเรียบต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ จากครอบครัวขยายเป็นชุมชนและสังคม ซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ และระบบอุตสาหกรรมขึ้น เกิดอาชีพใหม่ๆ มากขึ้น มีสถาบันใหม่ๆ มากขึ้น มีการจัดช่วงชั้นทางสังคมชัดเจนขึ้นมีปัญหาและความขัดแย้งเพิ่มขึ้น รวมทั้งสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจากโครงสร้างง่าย ๆ สู่โครงสร้างที่สลับซับซ้อนขึ้นและตัวแปรที่มีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงคือความเจริญทางวิทยาศาสตร์และวิชาการใหม่ๆ ที่เข้ามายังสังคมตามยุคตามสมัย (สุเทพ สุนทรเณลช. 2512 : 181-186) และสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้เกิดจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมที่ทุกอย่างถูกแปรเปลี่ยนและตีเป็นมูลค่าเงินตรา คนในชุมชนจึงตีค่าทรัพยากรที่ตนครอบครอง ผลิตได้ หรือแม้แต่ร่างกายตนเองเป็นมูลค่าเงินตรา สอดคล้องกับ ยศ สันตสมบัติ (2556 : 234) ที่กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเชิงการค้าและกลไกตลาดทำให้เงินเข้ามาแทนที่การแลกเปลี่ยนและระบบความสัมพันธ์ประเภทอื่นๆ อย่างรวดเร็ว ตัวอย่างเช่น การลงแขกเกี่ยวข้าวหรือความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนชาวนาไทยเริ่มสูญหายไป และถูกแทนที่ด้วยการจ้างงานเป็นรายวัน ด้วยค่าตอบแทนเป็นเงินสด เป็นต้น

แม้ปัจจุบันราคาของแคน 1 ตัว อยู่ที่ประมาณ 2,000 – 3,500 แต่ช่างทำแคนบ้านสีแก้วก็ไม่สามารถยึดอาชีพทำแคนเป็นอาชีพหลักได้ เพราะไม่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด รวมทั้งความต้องการของผู้บริโภคที่เป็นเพียงกลุ่มน้อย ปัจจุบันจึงยังใช้รูปแบบการผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้าอยู่ แต่ถึงกระนั้นอาชีพช่างทำแคนก็ยังคงเป็นที่ต้องการของสังคม โดยเฉพาะช่างบ้านสีแก้วที่มีประวัติการทำแคนที่ยาวนาน อีกทั้งวัฒนธรรมหมอลำหมอลำแคนยังคงอยู่คู่กับชาวอีสาน ช่างทำแคนจึงยังต้องรักษาหน้าที่นี้ในสังคมต่อไปสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural-Functional Theory) ที่อธิบายว่าระบบสังคมโดยส่วนรวมจะดำรงอยู่ได้ต้องศึกษาความแตกต่างความพึงพอใจที่บุคคลต้องการ และสังคมต้องการโดยประเพณีหรือสถาบันต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่เชื่อมโยงเกื้อหนุนระหว่างกัน โดยสังคมต้องมีโครงสร้างที่ดีเพื่อการปฏิบัติงานอย่างมีเอกภาพองค์ประกอบต่างๆ ในโครงสร้างต้องเอื้ออำนวยระหว่างกัน ตามวิถีที่ควรจะเป็น เพื่อรักษาคุณภาพของระบบส่วนรวมดังนั้นชนบทธรรมเนียมประเพณีและสถาบันต่างๆ ควรทำหน้าที่สนับสนุนระหว่างกันอย่างต่อเนื่องระบบสังคมและวัฒนธรรมควรมีหน้าที่เป็นสื่อกลางให้สมาชิกในสังคมสามารถปรับตัวจนเข้ากับสภาพแวดล้อมได้สังคมและวัฒนธรรมควรทำ

หน้าที่เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงสมาชิกในสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมทำงานทำกิจกรรมทางสังคมอย่างมีเสถียรภาพ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2544 : 97-99)

2. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนของชาวบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด พบการถ่ายทอด 2 ลักษณะคือ การถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ และการถ่ายทอดโดยใช้สื่อการสอน

การถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ เป็นการสอนแบบปากต่อปากหรือตัวต่อตัวระหว่างช่างทำแคนกับผู้เรียน ซึ่งจากการสัมภาษณ์และการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตแคนในลักษณะของมุขปาฐะเป็นวิธีการที่ช่างทำแคนใช้เป็นการถ่ายทอดในครอบครัวของช่างทำแคนมาจากการติดจิ้นถึงปัจจุบัน เช่น การบอกให้ทำตาม การสาธิตหรือการแสดงตัวอย่าง และการให้ปฏิบัติหรือการแสดงจริง เป็นต้น สอดคล้องกับ กรกฎ วงศ์สุวรรณ (2549 : 113-124) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้าน ในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้านและปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดดนตรีไทยของปราชญ์ชาวบ้านในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พบว่าวิธีการและขั้นตอนการถ่ายทอดนั้นปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดโดยวิธีการมุขปาฐะหรือการต่อเพลงด้วยเสียงร้อง โดยการสาธิตหรือการต่อเพลงด้วยการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างและให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม โดยใช้วิธีการแสดงจริงทั้งในเวลารเรียนและนอกเวลารเรียน การรวมวงและการปรับวงดนตรีไทยพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีวิธีการคือ การคัดเลือกนักดนตรีและนักร้องที่มีฝีมือดี การเลือกเพลงที่จะบรรเลงตามวัตถุประสงค์ของงานพิธีกรรมต่างๆ การฝึกซ้อมวงอย่างน้อย 2-3 ชั่วโมง การวัดและการประเมินผลพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านใช้วิธีการสังเกตจากการบรรเลงและการขับร้องของนักศึกษา โดยให้นักศึกษาปฏิบัติให้ดูเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ตลอดจนสังเกตจากการบรรเลง รวมวง การพัฒนาทักษะฝีมือของผู้เรียนพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านประเภทเครื่องตีได้คิดค้นทำไล่มือง 11 ชิ้น เพื่อใช้สำหรับฝึกผู้เรียน ส่วนปราชญ์ชาวบ้านด้านการขับร้องเพลงไทยได้สร้างระบบการขับร้องเพลงไทยซึ่งเป็นวิธีที่จดจำได้ง่ายเป็นหลักในการถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียน

การถ่ายทอดโดยใช้สื่อการสอน “สื่อการสอน” หมายถึงตัวกลางหรือช่องทางในการถ่ายทอดหรือนำความรู้ในลักษณะต่างๆ เช่น ความรู้ทักษะ ความรู้จากประสบการณ์ เป็นต้น โดยสื่อจะเป็นตัวกลางถ่ายทอดจากแหล่งความรู้ไปสู่ผู้เรียน เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตผู้วิจัยพบว่า นายแสง สาวสิทธิ์ ช่างทำแคนบ้านสีแก้ว ได้มีการผลิตสื่อเพื่อประกอบ

การถ่ายทอดวิธีเป่าแคนโดยสื่อประเภทวัสดุสิ่งพิมพ์ใช้ เพื่อประกอบการสอนเป่าแคนให้ผู้เรียนชั่งเสียงของแคน จดจำรูปร่างนิ้วตามระดับเสียง การวางนิ้ว และบทเพลงฝึกหัดเบื้องต้น ซึ่งเป็นโน้ตตัวเลขอารบิกที่เข้าใจได้ง่าย สอดคล้องกับ ศันสนีย์ จะสุวรรณ (2549 : 145-153) ได้ศึกษาภูมิปัญญาในดนตรีไทย : รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว “นักดนตรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของครอบครัวนักดนตรี วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวนักดนตรี ผลการศึกษาพบว่า ส่วนการถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมจะถ่ายทอดให้กับผู้ที่เพิ่งจะเริ่มเรียนดนตรี วิธีการถ่ายทอดของครอบครัวนักดนตรีมีหลายลักษณะ เป็นรูปแบบของการประยุกต์ผสมผสานตามสถานการณ์ โดยมีทั้งการต่อเพลงแบบตัวต่อตัวแบบดั้งเดิม การเล่นให้ดูและให้เล่นตาม การบอกด้วยปากเปล่า การใช้โน้ตประกอบการเรียนการสอน บันทึกแถบเสียงประกอบคำอธิบายให้ไปฟังและสอดคล้องกับ พิมพ์พร ชัยจิตรสกุล (2545 : 176-182) ได้ศึกษาเรื่อง การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทย : กรณีศึกษา ชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ บทบาท และกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในชุมชนอัมพวา ผลการศึกษาพบว่าวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีไทยของชุมชนอัมพวามีอยู่มากมายหลายวิธี แต่ปลูกฝังดนตรีไทยให้แก่กลุ่มเด็กเยาวชน สร้างสายสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ ใช้อุปกรณ์ทันสมัยช่วยในการเรียน การฝึกปรับปรุงผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมเพลงสมัยใหม่ มีการประเมินผลผู้เรียนเป็นขั้นตอน

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้นำชุมชน ควรนำงานวิจัยนี้ไปปรับใช้ พร้อมทั้งปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น
2. วัดและโรงเรียน ควรนำงานวิจัยนี้ไปปรับใช้ โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมการศึกษาวัฒนธรรมประจำถิ่น การทำวิจัยและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น
3. มหาวิทยาลัยในแต่ละท้องถิ่นควรนำงานวิจัยนี้ไปปรับใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและนำทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

เอกสารอ้างอิง

ศิลปากร. กรม. (2541). **เมืองร้อยเอ็ด**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง&คูเปอร์

สุรศักดิ์ พิมพ์เสน. (2532). **การทำแคน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด**.

ปริญญา นิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). **ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์**. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุเทพ สุนทรเสถียร. (2512). **แผนแนวทางการศึกษามานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหารไทย-สหรัฐ.

ยศ สันตสมบัติ (2556). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2544). **การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี**. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

กรกฎ วงศ์สุวรรณ. (2549). **กระบวนการถ่ายทอดดนตรีไทยของประชาชนชาวบ้านในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศันสนีย์ จะสุวรรณ. (2549). **รายงานการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาในดนตรีไทย : รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว “นักดนตรี”**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

พิมพ์พร ชัยจิตรสกุล. (2545). **การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทย : กรณีศึกษา ชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

